

ӘОЖ 343.2.7

**АДАМ САУДАСЫНА ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫ КҮШЕЙТУДІҢ
МАҢЫЗЫ**

Рустемова Маржан Еркінқызы

marzhanrustemova@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Заң факультетінің

«5B03100- Құқықтану» мамандығының 3 курс студенті

Ғылыми жетекші – Муратханова М.Б.

2000 жылғы 15 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы БҰҰ Конвенциясын қабылдады (Палермо, Италия). Осы Конвенцияға толықтыру ретінде: «Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу және жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама» қабылданды. Аталған хаттаманың 3 бабына сәйкес «адам саудасы» дегеніміз адамдарды күшпен қорқыту, қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрлаудың, алаяқтықтың, алдаудың, билікті несе жағдайдың осалдығын теріс пайдаланудың басқа да нысандары арқылы не басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлемдер немесе пайдалар түрінде сатып алу жолымен пайдалану мақсатында жүзеге асырылатын азғырып тартуды, тасымалдауды, беруді, жасыруды немесе алуды білдіреді[1].

Адам саудасы деп бұл қазіргі заманғы құлдықтың бір түрін, оның ішінде еңбек, жыныстық қанау немесе қаржылық пайда әкелетін қызмет мақсатында адамдарды күшпен немесе алдау арқылы заңсыз тасымалдауды айтамыз. Бұл анықтамаға толықтыру ретінде ҚР Қылмыстық Кодексінің 128 бабын келтіре аламын. Онда адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасау- адам саудасы ретінде көрсетілген[2]. Ескеретін мәселе, ол- адам саудасы өсіп келе жатқан халықаралық құбылыс деп танылғанмен, біркелкі анықтама халықаралық деңгейде әлі қабылданған жоқ.

Адам саудасы-барлық жастағы адамдарға әсер ететін жаһандық мәселе, себебі жыл сайын шамамен 1 000 000 адам адам саудасының құрбаны болады деп есептеледі[3]. Адам саудасының жоғарғы деңгейдегі қаупін түсіну үшін, қылмыстың себебін және мақсатын ашу қажет. Адам саудасының себебі әр түрлі болуы мүмкін. Атап айтқанда, діни қудалауды, саяси келіспеушіліктерді, жұмысқа орналасу мүмкіндігінің болмауын, кедейлікті, соғыстар мен табиғи апаттарды қоса алғанда, шыққан елдердегі қолайсыз жағдайлардан туындайды. Тағы бір себеп факторы: дамушы елдерде өмір сүру деңгейін жоғарылату және әлемдік экономиканың жалпы өсуіне ықпал ету арқылы әлемдік нарыққа шығуға мәжбүр еткен жаһандану. Өкінішке орай, жаһандану процесінде екі жақты таяқтың ұшы бар, өйткені ол заңсыз мигранттарды тасымалдаудың әлемдік нарығын құрды, бұл қылмыстық ұйымдарға өз желілерін кеңейтуге және мигранттарды тасымалдауды жеңілдететін трансұлттық маршруттар құруға мүмкіндік берді.

Ал мақсаты яғни, адам саудасы:- жезөкшелікпен айналысуды пайдалану немесе жыныстық қанаудың басқа да нысандары; - мәжбүрлі еңбек; - мәжбүрлі қызметтер көрсету; - құлдық пен құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыптар; - ағзаларды немесе тіндерді алу; - мәжбүрлі неке; - күштеп немесе мәжбүрлеп қайыршылық сұрату; - заңсыз немесе қылмыстық іс-әрекетте пайдалану үшін болуы мүмкін.

Бұдан бөлек қарулы қақтығыста қолдану, еріксіз күйге түсіру (әдет-ғұрыпқа негізделген рәсіммен байланысты мәжбүрлі еңбектің кез-келген түрі), адамды қорлайтын, немесе физикалық, психологиялық зиян келтіретін эксплуатациялық және қатыгез діни немесе мәдени әдет-ғұрыптарға пайдалану, суррогат ана ретінде әйелдерді пайдалану; мәжбүрлі жүктілік; заңсыз биомедициналық адам туралы зерттеулер жүргізу т.б.

Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) Адам саудасын үш санатқа бөледі: секс - сауда, жұмыс күшінің айналымы, сондай-ақ ағзаларды алып сату. Осында мән беретіні- Америка Құрама Штаттарында ағзаларды алып сатуды адам саудасы анықтамасында мойындамауы. Осы тақырып аясында адам саудасының түрлеріне де тоқталып өту маңызды.

Біріншісі адам саудасының ең көп таралған түрі- адамдарды халықаралық секс-индустрияға тарту және тасымалдау. Жыныстық құлдық ерлер мен әйелдерге, балаларға да әсер етеді және адам саудасының 58 пайызын құрайды. Ол мәжбүрлі жағдайдың әртүрлі түрлерінен тұрады, соның ішінде мәжбүрлеу, порнография, балалар секс сақинасы және жыныстық қатынас, мысалы, жалаңаш би және модельдеу. Мәжбүрлі жезөкшелік-құлдықтың өте ескі түрі, сондықтан бұл өмір салтын ұстану көбінесе секс-провайдерлер үшін өркендеген бизнеске айналды. Жыныстық құлдықтың құрбандары көбінесе заңды жұмысқа ауыстырылады деп сену арқылы басқарылады. Сонымен қатар, Үндістан, Непал және Ганада адам саудасының бір түрі таралған. Ол дәстүрлі (дінге негізделген) құлдық, онда жас қыздар отбасы мүшелерінің күнәларын өтеу үшін жыныстық құл ретінде беріледі.

Екінші түрі мәжбүрлі еңбек. Қарыздық құлдық (ореп), адамдардың төленбеген қарыздары үшін құлдығы және қазіргі мәжбүрлі еңбектің ең көп таралған түрлерінің бірі. Сондай-ақ, келісімшарттық құлдық мәжбүрлі құлдықты негіздеу немесе түсіндіру үшін жалған немесе жаңылыстыратын келісімшарттарды қолданады. Америка Құрама Штаттарында жыныстық қатынасқа түспейтін жұмысшылардың көпшілігі үй қызметшісі ретінде жұмыс істеуге мәжбүр, сонымен қатар ауылшаруашылығы, диафоретикалық шеберханалар, мейрамханалар мен қонақ үйлерде.

Үшінші түрі ретінде балалар саудасын жатқызамыз. Балалар саудасы көбінесе жақсы өмір сүруге уәде беріп сатылады немесе аудандарға жіберіледі, бірақ оның орнына қанаудың әртүрлі формаларына тап болады. Үйдегі мәжбүрлі еңбек «артық балаларды» (көп балалы отбасылардан шыққан балалар) көбінесе ұзақ уақыт бойы үйде жұмыс істеуге мәжбүр етеді. Адам саудасының құрбаны болған басқа балалар көбінесе үйде, өндірісте, ойын-сауық индустриясында т.б. жұмыс істейді. Олар көбінесе шамадан тыс уақыт кезеңінде, өте қауіпті еңбек жағдайында және аз жалақы үшін немесе онсыз жұмыс істеуге мәжбүр. Кейде олар «көшедегі балалар» болады және жезөкшелік, ұрлық, қайыр сұрау немесе есірткі сату үшін қолданылады. Сондай-ақ, балалар кейде әскери қызметке солдат ретінде сатылады және олар өте ерте жаста қарулы ұрыстарға қатысады. Әлемдік масштабта адам саудасының әрбір бесінші құрбаны бала болып табылады, дегенмен бұл көрсеткіш Африка мен Меконг өзенінің бассейні сияқты кедей аймақтарда жоғары болуы мүмкін, онда балалар мұндай сауданың құрбандарының көпшілігін құрайды. Балалардың кінәсіздігі мәжбүрлі қайыршылық мақсатында пайдаланылады, ал олардың денелері балалар порнографиясы немесе жыныстық қызмет көрсету үшін қолданылады. Мәжбүрлі еңбекке келетін болсақ, балаларға кейде артықшылық беріледі, өйткені олардың кішкентай қолдары балық аулау торларын шешуге, сәнді заттарды тігуге немесе какао жинауға жақсы келеді деп саналады.

Адам саудасының тағы бір түрі ағзаларды алу. БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасының 2018 жылғы баяндамада мынадай мәселелерге тоқталып өткен болатын. Баяндамаға сүйенсек адам саудасының ең жиі кездесетін жағдайларымен – жыныстық қанаумен немесе мәжбүрлі еңбекпен байланысты жағдайлармен салыстырғанда, ағзаларды алу мақсатында адам саудасының анықталған жағдайларының саны аз. Соңғы 13 жыл ішінде БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы 25 елден органдарды тартып алу мақсатында адам саудасының 700 құрбаны туралы ақпарат алды. Трафиктің басқа түрлерінен 225 мың адам зардап шеккен. Азаларды алу негізінен трансплантация органдарының жетіспеушілігімен байланысты. Бағалауларға сәйкес, бүйрек пен бауыр трансплантациясы операцияларының бес-он пайызы заңсыз алынған органдардың көмегімен жасалады. Қарулы қақтығыстар аймақтарында адам саудасы үлкен ауқымға ие. Содырлар мен террористер әйелдер мен балаларды өз қатарларын толықтыру және кірістерін арттыру мақсатында сатады. Баяндама әлемнің 142 елінен келіп түскен ақпарат негізінде дайындалған[4].

Көптеген жылдар бойы Қытайдан адам ағзалары өлім жазасына кесілген тұтқындардан отбасы мүшелерінің келісімінсіз алынып, әртүрлі елдердегі трансплантация алушыларға сатылғаны туралы хабарламалар келді. Сондай-ақ, медициналық және аурухана қызметкерлерінің ағзаларды алып қою және тасымалдау жағдайлары туралы хабарланған. Сонымен қатар, кедей адамдар бүйрек сияқты мүшелерді қолма-қол ақшаға немесе кепілге сатады деген мәлімдемелер болды. Косметикалық және фармацевтикалық өнеркәсіпте қолдануға арналған адам эмбриондарын сату туралы кейбір мәлімдемелер болғанына қарамастан, бұл хабарламалар расталмады. Соңғы жылдары интернет донорлар мен органдардың заңсыз саудасын алушылар үшін құрал ретінде пайдаланылуда.

Адам саудасына тереңірек үңілу мақсатында Covid-19 пандемиясына қарамастан БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы жарияланған 02.02.21 жылғы адам саудасы туралы жаһандық есепке көңіл аударған жөн. Оның Ғаламдық шолу атты I тарауында ұлттық биліктің адам саудасы туралы ресми хабарламаларына негізделген адам саудасы жәбірленушілерінің жас және жыныстық сипаттамалары келтірілген. Сонымен қатар, ол адам саудагерлерінің профилі, олардың ұйымдастырылуы, іскерлік белсенділігі және жұмыс әдістері туралы ақпарат береді[5].

Аталған есепте «жәбірленуші болған әйелдер әлі де адам саудасынан зардап шегеді. 2018 жылы бүкіл әлемде анықталған әрбір 10 құрбанға шамамен бес ересек әйел мен екі қыз келді. Табылған барлық құрбандардың үштен бірі балалар, қыздар да, ұлдар да, 20 пайызы ересек ер адамдар болды. Алайда әлемнің әртүрлі бөліктерінде зардап шеккендердің сипаты айтарлықтай өзгерді. Сахараның шығысындағы Африкада ересектерге қарағанда балалар көп болды. Керісінше, Шығыс Еуропа мен Орталық Азияда құрбандардың жалпы саны

арасындағы ересектердің үлесі әлемнің басқа бөліктерімен салыстырғанда әлдеқайда көп болды. Еуропада, Солтүстік Америкада, сондай-ақ Азия елдерінде анықталған құрбандардың арасында ересек әйелдер көп. Сонымен қатар, Солтүстік Африка мен Таяу Шығыс елдерінде басқа құрбандарға қарағанда ересек ер адамдар көп болды. Анықталған құрбандардың абсолютті саны адам саудасын анықтау, тіркеу және хабарлау қабілеттеріндегі географиялық айырмашылықтарды көрсетеді», - делінген.[6]

Бұдан бөлек көңіл аудартатыны 2018 жылы алынған мәліметтерге сәйкес анықталған жәбірленушілердің жас және жыныстық құрамының өзгеруінің 15 жылдық тенденциясын жариялауы. Осыған сүйенсек ересек әйелдер сирек кездеседі, ал балалардың үлесі анықталған құрбандардың 30 пайыздан астамына дейін өсті. Анықталған ұлдардың үлесі қыздармен салыстырғанда едәуір өсті. Соңғы бес жыл ішінде барлық анықталған құрбандар арасындағы ерлердің үлесі тұрақты болып қалды және шамамен 20 пайызды құрады. Алайда, кейбір аймақтарда, соның ішінде Орталық және Оңтүстік-Шығыс Еуропа, Орталық Америка және Кариб теңізі, сондай-ақ Оңтүстік Америка, бұл профильдің үлесі 2016 жылмен салыстырғанда өсті. Зардап шеккендердің әртүрлі профильдері әртүрлі мақсаттарда қолданылады. 2018 жылы анықталған әйелдердің көпшілігі жыныстық қанау үшін сатылды, ал анықталған ер адамдар негізінен мәжбүрлі жұмыс үшін сатылды. Алайда, анықталған ерлердің едәуір бөлігі жыныстық қанау үшін немесе қанаудың басқа түрлері үшін сатылды. Сол сияқты, әйелдердің шамамен 14 пайызы мәжбүрлі жұмыс үшін сатылды.

Ендігі кезекте адам саудасына барған қылмыскерлердің профиліне тоқталу қажет. Тергелген немесе қамауға алынған, қылмыстық жауапкершілікке тартылған немесе адам саудасы үшін сотталған адамдардың көпшілігі әлі де ер адамдар болып табылады, бұл осы үш санаттағы адамдардың жалпы санының 60 пайызынан астамын құрайды. 2018 жылы адам саудасы үшін жауапқа тартылған адамдардың 36 пайызын әйелдер құрады. Сотталғандардың арасында әйелдердің үлесі біршама жоғары және ер адамдармен салыстырғанда полициямен (адам саудасы үшін тергеу немесе қамауға алу) бірінші рет байланыста болғандар арасында біршама төмен. Сонымен қатар, құқық бұзушылардың көпшілігі ересектер болса да, өте аз пайызы 18 жасқа дейінгі адамдар, ұлдар да, қыздар да. Адам саудасы үшін сотталған адамдардың жалпы санының шамамен 1 пайызын ұлдар құрайды, бұл ретте осындай үлес қыздар үшін де тіркелген. Өңірлік айырмашылықтар, жалпы алғанда, алдыңғы есепті кезеңдерге сәйкес келеді. Шығыс Еуропа мен Орталық Азия субрегионында ерлерге қарағанда әйелдер көп (80 пайыз) айыпталуда, ал Орталық Америка мен Шығыс Азияда ерлер мен әйелдер 2018 жылы тең дәрежеде сотталды. Салыстыру үшін батыс және Оңтүстік Еуропа, Солтүстік Америка, Солтүстік Африка және Таяу Шығыс елдері сотталған әйелдердің үлесі төмен екенін хабарлады. Сотталған адамдардың жыныстық бейініндегі айырмашылықтар әртүрлі факторларды, соның ішінде адам саудасы желілерінің жедел қызметін көрсетуі мүмкін. Тиісінше, зерттеулер көрсеткендей, адам саудагерлері адам саудасының жәбірленушілері ретінде жалдау кезеңінде әсіресе белсенді бола алады. [15] Бұл қылмыстық іс жүргізудің барлық сатыларында көрсетілген шығу және тағайындалған елдердегі қылмыскерлердің жыныстық сипаттамасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды түсіндіруі мүмкін.[4, 35 бет]

Адам саудагерлері қылмыстық топ құрамында әрекет етуі мүмкін. Оның бір себебі ретінде, адам саудасы ұйымдасқан қылмыстық топтарға көп ақша әкелетіні. 2005 жылы Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ) жүргізген бағалауға сәйкес, адам саудасының құрбандарының саны қазіргі уақытта шамамен 2,4 миллионды құрайды, ал мұндай саудадан түскен пайда шамамен 32 млрд АҚШ долларын құрайды. Алайда, ХЕҰ-ның мәжбүрлі еңбек тенденцияларын неғұрлым жаңа және дәл бағалауы бізге бұл мәселенің ауқымы әлдеқайда маңызды деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Еуропада адам саудасы-бұл жасырын бизнестің ең тиімді түрлерінің бірі, ол тек жыныстық қанау түрінде қылмыстық топтарға жыл сайын шамамен 3 млрд. АҚШ әкеледі, яғни бұл халықтың ең қабылдамаған топтарының есебінен болатын ірі қылмыстық бизнес туралы. Адам саудагерлері адамдарға тауарлар ретінде, пайдалануға болатын және пайда табу үшін саудаланатын заттар ретінде қарайды.

Еуропада сотталған адам саудагерлерінің көпшілігі ер адамдар, дегенмен бұл қылмыстық әрекетке қатысқан әйелдердің үлесі басқа қылмыстарға қатысумен салыстырғанда өте үлкен, өйткені кейбір бандиттер әйелдерді бастапқы кезеңде әйелдерге көбірек сенетін құрбандарды тартудың тиімді құралы деп санайды[7].

Мұндай адам саудагерлерінің профилінің жиі кездесетін түрі жас ер адамдар, балаларын кедейлікте пайдаланатын ата-ана, қалалық бандалар және құрылымдалған трансұлттық ұйымдасқан қылмыстық топтар, ауылдық жерлердегі балалардың жұмысы туралы келіссөздер жүргізетін брокерлер және лицензияланған көпұлтты жалдау агенттіктері мен заң компаниялары болуы мүмкін.[5, 40 бет]

Келтірілген мәліметтерді қарастыра келе адам саудасына қатысты онымен күресудің жолдарын немесе алдын алу шараларына тоқталып өту маңызды. Осы тұрғыда Ең бастысы, адам саудасына қарсы іс-қимыл саясатының бағытын жеке бөліп көрсету қажет. Бұл тұжырымдаманың анықтамасын арнайы заңда көрсетуге болады және көрсету керек, ол іс жүзінде негізгі болады және салааралық сипатта болады. Оны қабылдау маңызды, әсіресе қазіргі уақытта өте жақсы және сындарлы материалдарды қамтитын маңызды теориялық әзірлемелер бар, пайдалы шетелдік заңнамалық тәжірибе бар. Екіншіден, адам саудасына қарсы іс-қимыл саясатын қылмыстық құқық құрылымындағы құқықтық саясаттың бір түрі ретінде тәуелсіз бағытқа бөлу керек. Бұл үшін жеткілікті негіз бар. Ұйымдасқан және сыбайлас жемқорлық қылмысының, оның ішінде адам саудасының жаһандануы, қылмыстық әрекеттерді латентизациялаудың осы процесі аясында күшейту. Үшіншіден, адам саудасына қарсы іс-қимыл саясатының жай-күйі туралы жыл сайынғы баяндамаларды жасау мен жариялаудың тұрақты тәжірибесін енгізу керек. Криминологиялық өлшеудің жаңа әдістемесіне, қылмыстық, оның ішінде қылмыстық-құқықтық және криминологиялық саясатты ерте тану жүйесіне негізделген адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекетаралық, ведомствоаралық ынтымақтастықтың неғұрлым жетілдірілген моделін әзірлеу қажет. Өз кезегінде, «қылмыстық-құқықтық саясат теориясы, ең алдымен, құқықтық реттеу мәселелерінде олардың бірлігін қамтамасыз ете отырып, заңнамалық және құқық қолдану қызметінің біріктіруші негізі болуға тиіс» дегенге келісу керек[8, 147-148 бет]. Жоғарыда айтылғандардың бәрі жаңа тұжырымдамалық көзқарасты, осындай өзара әрекеттесудің жетілдірілген теориялық модельдерін құруды қажет етеді.

Ал, бұл қылмыстың алдын алу үшін мына жағдайларды қолдану жөн деп есептеймін: адам саудасының мақсатты топтарын алғашқы алдын-алуға көбірек көңіл бөлуге шақыру; қоғамдастықтың мүдделі тараптарымен деректерді бірлесіп пайдалануды және белгілі тәуекел факторларын жоюдың тиісті тәсілдерін қолдай отырып, бастапқы профилактика бойынша күш-жігерге жәрдемдесу; зерттеу гранттары мен бағдарламалық гранттық қаржыландыруды бағалау талаптары арқылы қолданыстағы алдын-алу бағдарламаларын мұқият бағалауға ықпал ету.

Қорытындылай келе, адам саудасы-құлдықтың қазіргі заманғы түрі, адам құқығының бұзылуы, жеке адамға да, мемлекетке де қарсы қылмыс болып табылады. Адам саудасының қозғаушы күштері сот және құқық қорғау жүйелерінің сәйкессіздігінің, азаматтық тұрақсыздықтың және мемлекеттердің өз азаматтарын қорғау және қамтамасыз ету жөніндегі өз функцияларын орындамауының нәтижесі болып табылатын гендерлік теңсіздік, тең мүмкіндіктердің болмауы, мемлекеттер ішіндегі және олардың арасындағы айқын экономикалық теңсіздік, сыбайлас жемқорлық пен осалдық болып табылады. Адам саудасының өркендеуіне ықпал ететін факторлардың бірі-ақылы жыныстық қызметтерге сұраныстың болуы және құрылыс, өңдеу өндірісі, өнеркәсіп және үй шаруашылығы үшін арзан жұмыс күші. Адам саудасы-бұл ұлттық шекараларды мойындамайтын жаһандық проблема. Осылайша, ол көбінесе халықаралық есірткі саудасы мен қару-жарақтың заңсыз айналымына ұқсас трансұлттық қылмысты құрайды. Сондықтан адам саудасына қарсы күрес үшін ақпарат алмасу және өзара көмек көрсету нысандарында халықаралық ынтымақтастықты пайдаланатын трансұлттық әдістер қажет.

Адам саудасы адамның қадір-қасиетіне қарсы қылмыс болып табылады және ол тиісті жазаны қажет етеді. Ешбір үкімет адам саудасына қарсы қатаң және жан-жақты заңдар, сенімді құқық қорғау ресурстары және жеткілікті қаржыландыруға және ақпараттандырылған сот төрелігіне негізделген қылмыстық қудалау әлеуетіне ие болмай, адам саудагерлеріне қарсы тұра алмайды немесе зардап шеккендердің қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды. Адам саудасының құрбандары құқықтық мемлекеттің қағидаттарын және әркімнің тиісті құқықтық рәсімдерге құқығын құрметтейтін жүйемен қамтамасыз етілген сот төрелігіне уақтылы және маңызды қол жеткізуге лайық. Бұл шаралар болмаған кезде адам саудасы бұрынғыдай өркендейді. Үкіметтер зардап шеккендердің адамдық қадір-қасиетін қорлауды өтей алмаса да, олар әділетсіздікті ресми түрде мойындау, қылмыстық қудалау, кінәлілікті мойындау және адам саудасына қатысатын адамдар мен олардың сыбайластарына үкім шығару арқылы келтірілген зұлымдықты жоюға тырысуы мүмкін. Осы шараларды қолдана отырып, мемлекеттер зардап шеккендер үшін әділеттілікті қалпына келтіріп, осал адамдарды қорғау үшін тұрақты қоғам құрып, қазіргі құлдыққа орын жоқ әлем құруға тырысуына жол бар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын «Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу және жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама», Бас Ассамблеяның 2000 жылғы 15 қарашадағы 55/25 қарарымен қабылданды.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
3. Стеверсон, Леонард А. және Вудич, Ализ С .. «Адам саудасы». Британ энциклопедиясы, 22 қаңтар 2021 ж., <https://www.britannica.com/topic/human-trafficking>.
4. UNODC, United nations office on drugs and crime/Vienna: Global Report on Trafficking in Persons 2018
5. United Nations, January 2021. Global Report on Trafficking in Persons/ New York, 2020
6. According to the 1989 UN Convention on the Rights of the Child (CRC) and the 2000 UN Trafficking Protocol, a child is any person younger than 18 years of age. In the following text, the terms ‘girls’ and ‘boys’ refer to, accordingly, female and male children.
7. Human trafficking Alese C. Wooditch See All Contributors Contributor to Encyclopedia of Race and Crime
8. Алимжан Бекмагамбетов, Политика противодействия торговле людьми: теоретические и правовые основы, 2012 год.